

TANULMÁNYOK

A vallási érzékenységet sértő karikatúrák megítélése

CSINK LÓRÁNT* – CSINK LÁSZLÓ**

Meddig terjed a véleménynyilvánítási szabadság? Kell-e, és ha igen, mikor és meddig kell védeni a vallási közösségeket a verbális támadásoktól? Ezek kedvelt témakörök a jogirodalomban, és az utóbbi időben a magyar joggyakorlatban is rendre megjelennek. A jelen írás annyiban újszerű, hogy statisztikai szempontok alapján méri fel a vallási érzékenységet, azaz egy kérdőíves felmérés alapján keres választ arra, hogy – egy kiválasztott jogesetet alapul véve – különböző közösségekhez tartozók és nem tartozók mennyire tartanak sérelmesnek egy karikatúrát. Vizsgálja továbbá, hogy van-e jelentősége a felekezeti hovatartozásnak, az életkornak és a vallásgyakorlás rendszerességének annak megítélésében, hogy a karikatúra sértő-e. A statisztikai megközelítés mellett a tanulmány az Alkotmánybíróság elmúlt években kialakított esetjogát alapul véve vizsgálja meg, hogy milyen szempontok szerint lehet a véleményszabadság és a vallási közösség védelme közti kollíziót feloldani.

Kulcsszavak: blaszfémia, karikatúra, vallási közösség védelme, véleménynyilvánítási szabadság

How to Evaluate Caricatures Infringing Religious Sensibility?

How far does freedom of expression extend? Should religious communities be protected from verbal attacks, and if so, when and to what extent? These questions are popular topics in legal literature, and recently they appear regularly in Hungarian jurisprudence, too. This paper chooses a new approach in a way that it assesses religious sensitivity based on statistical aspects, i.e. based on a questionnaire survey. It seeks an answer to the extent to which people belonging to and not belonging to different communities consider a caricature offensive, based on a selected legal case. It also examines whether religious affiliation, age and regularity of religious practice are important in determining whether the caricature is offensive. In addition to the statistical approach, the study, based on the case law developed by the Constitutional Court of Hungary in recent years, examines the aspects according to which the conflict between the freedom of expression and the protection of the religious community can be resolved.

Keywords: blasphemy, caricature, freedom of expression, protection of religious communities

* Egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar.

** Egyetemi docens, Óbudai Egyetem, Károli Gáspár Református Egyetem.

1. Bevezetés

A magyar joggyakorlatban sokáig nem merült fel az a kérdés, hogy az egyházat vagy a vallási érzékenységet sértő mémekhez, karikatúrákhoz hogyan viszonyuljon az alkotmányjog. A dán *Jyllands-Posten* (2005) és a francia *Charlie Hebdo* (2012) esetei már előrevetítették, hogy a kérdés nem maradhat megválaszolatlan, és a hazai jogirodalom – a nemzetközi forrásokra és a strasbourgi gyakorlatra támaszkodva – meg is kezdte a téma feldolgozását. Látható az is, hogy a kérdés megítélésében a szerzők között nincs konszenzus, egyesek a véleménynyilvánítási szabadságot,¹ mások a vallási közösségek védelmét helyezték előtérbe.²

A magyar Alkotmánybíróság először 2021-ben találkozott azzal,³ hogy a képi ábrázolásban vagy performanszban kifejtett vélemény sértheti mások vallási érzékenységét. Ekkor két ügyben is döntést hozott, rögzítve azokat a szempontokat, amelyek alapján a kollízió eldönthető. Bő egy évvel később hasonló kérdéssel szembesült a testület a 3488/2022. (XII. 20.) AB határozattal (a továbbiakban: Abh.) elbírált ügyben.

A jelen tanulmányban először bemutatjuk a két előzményügyet és a kollízió elvi hátterét, ezt követően azt elemezzük, hogy az Abh. megfelel-e a korábbi gyakorlatnak vagy az Alkotmánybíróság változtatott az álláspontján. Ezt követően statisztikai eszközökkel vizsgáljuk, hogy helytálló-e az Abh.-nak az az állítása, hogy sértő „valamely vallási közösség tagjai számára hitük központi elemének a karikírozása”,⁴ valamint hogy a különböző keresztény felekezetek eltérően értékelik-e ezt a kérdést, különös tekintettel arra, hogy a katolikus és a protestáns felfogások képi ábrázoláshoz való viszonya eltérő.

2. Az előzmények: a HVG „Nagy Harácsony” címlapja és a lengyel abortusztvény elleni budapesti tüntetés

A *HVG* hetilap 2014. évi 51–52. számában (a karácsonyi különszámban) „Nagy Harácsony” címmel Gerard van Honthorst *A pásztorok imádása* (1622) című festményének átalakított változatát ábrázolta, amelyen az eredeti szereplők arca helyére közszereplők arca került, a gyermek Jézus képét pedig egy halom aranypénzzel cserélték ki. Egy volt országgyűlési képviselő indított keresetet a *HVG* ellen, mert szerinte a kép sérti a katolikus közösség tagjainak személyiségi jogait, becsületét és méltóságát. Mind az elsőfokú, mind a másodfokú bíróság, mind pedig a felülvizsgálati eljárásban a Kúria a véleménynyilvánítási szabadságot helyezte előtérbe és a keresetet elutasította. Ezt követően az országgyűlési képviselő alkotmányjogi panaszt

¹ SZILÁGYI Emese: Nem tréfadolog. Karikatúra-ügyek a strasbourgi mérlegen. In KÖBEL Szilvia – TÓTH J. Zoltán (szerk.): *100 éves a magyar iszlámtörvény*. Budapest, KRE ÁJK, 2017, 148–161.

² TÖRÖK Bernát: Védhetjük-e a vallás(os)okat a blaszfémától? In KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014, 187–201.

³ Az indítványra okot adó ügyek 2015-ben és 2016-ban indultak, majd 2017-ben és 2020-ban kerültek az Alkotmánybíróság elé. Mindkettőről 2021-ben döntött a testület, ugyanazon az ülésen.

⁴ Indokolás [35].

nyújtott be. Az Alkotmánybíróság a 7/2021. (II. 19.) AB határozatban az indítványt elutasította. Rámutatott, hogy

– közügy megvitatása esetén, különösen, ha a közhatalom, illetve a közhatalmat gyakorlók ellenőrzése és a közvélemény tájékoztatása, figyelmének felhívása a cél – a vélemény kifejezésének a választott formája, stílusa nem lehet következtelenül vagy túlzóan bántó, de a bíráló, ironia, bizonyos fokú provokáció, adott esetben enyhén sértő vagy bántó közlések is a véleménynyilvánítás szabadságának védelme alatt maradnak.⁵

Ugyanitt arra is felhívta a figyelmet az Alkotmánybíróság, hogy

adott közlés üzenetét, célját, illetve sértő vagy bántó voltának mértékét a vitatott közlés tartalma és formája mellett az adott médiumon belüli kontextusára, valamint a társadalmi környezetre tekintettel lehet kellő alapossgal megítélni. Ha egy közösséget hazánkban történetileg súlyos sérelmek értek, illetve ha a jelenkorban ismétlődő támadásoknak van kitéve, akkor az adott közösségnek a társadalmon belüli méltósága sérülékenyebbnek tekinthető.

Az Alkotmánybíróság egyetértett a Kúria álláspontjával, hogy a kép szerzői politikai véleményt fogalmaztak meg, és

az sem nem irányult a keresztények megsértésére, sem nem közvetített a hívőkkel kapcsolatos negatív értékítéletet. Másrészt, a Kúria azonosította a szerzők által közvetített konkrét politikai véleményt, amelynek kifejezési formáját – a képileg megjelenített vallási hasonlatot – a vélemény tartalmához képest nem találta önkényesnek, indokolhatatlannak.⁶

A 6/2021. (II. 19.) AB határozat egy 2016-ban megtartott, a teljes lengyel abortusztilalmat támogató lengyel katolikus egyházi állásfoglalás elleni budapesti tüntetésen előadott performansz miatt indított eljárásban született. A később az interneten is közzétett előadásban az egyik szereplő áldoztatást imitálva egy „abortusztabletta” feliratú zacskóból fehér tablettát helyezett két másik szereplő nyelvére a „Krisztus teste” kijelentés kíséretében. A Fővárosi Törvényszék a keresetet elutasította. A felperesek fellebbezése nyomán eljáró Fővárosi Ítéltábla az elsőfokú bíróság ítéletét megváltoztatta, és megállapította, hogy az alperesek megsértették a felperesek emberi méltóságát és a vallásszabadsághoz fűződő jogát. Az alperesek felülvizsgálati kérelme alapján eljáró Kúria mint felülvizsgálati bíróság a másodfokú ítéletet hatályon kívül helyezte, az elsőfokút helybenhagyva. Indokolásában hivatkozott arra, hogy a művi terhességmegszakítás engedélyezése körüli társadalmi vitában a véleményét határozottan kinyilvánító egyház, annak tagjai és az adott vallási közösséghez tartozó hívők is a közszereplőkhöz hasonlóan, szélesebb körben kötelesek a markáns kritikát is tūrni. Az Alkotmánybíróság arra helyezte a hangsúlyt, hogy

⁵ Indokolás [31].

⁶ Indokolás [37].

a közéleti kérdésben megnyilvánuló, vallási közösséget érő értékelések és bírálatok áttételesen természetesen a vallási közösségnek a nyilvánosság előtti vitában részt nem vevő tagjaira is kihathatnak. Nem igazolható azonban, hogy általában a vallási közösség tagjainak méltóságát – önmagában a közösséghez tartozásuk miatt – a jognak ugyanazokkal a megszorításokkal kellene védenie, mint akár a vallási közösség közszereplést vállaló képviselőinek személyiségi jogait. [...] A vallási közösségek tagjai sem kötelesek a közösségük hitelveit, szertartásait és gyakorlatait – a közügyek vitatásától függetlenül, öncélúan – sértő vagy bántó közléseket eltűrni.⁷

Ez alapján az Alkotmánybíróság arra a következtetésre jutott, hogy

a támadott ítéletek elismerték az indítványozókat vallási közösségükön keresztül ért sérelem létét; ugyanakkor a sértő közlést alkotmányosan védett véleménynyilvánításnak fogadták el, anélkül, hogy a konkrétan sérelmezett magatartás véleménytartalmát és a közügy megvitatásához való hozzájárulását megvizsgálták volna; ebből következően nem vizsgál(hat)ták meg kellő körültekintéssel azt sem, hogy a vitatott közlés nem az érintett közösség megsértésére irányult-e; a sértő közlés vonatkozásában pedig a vallási közösség tagjai számára a közszereplőkhöz hasonlóan széles tűrési kötelezettséget állapítottak meg. Ezek következtében az indítványozók vallási közössége méltóságának védelme – a véleménynyilvánítás szabadságának gyakorlásával nem indokolhatóan – csorbát szenvedett.⁸

Az Alkotmánybíróság tehát különbséget tett az egyház és a hívők kigúnyolása között; álláspontja szerint az egyház közéleti kérdésben kinyilvánított véleménye a közszereplőkéhez hasonlóan kritizálható, ez azonban nem jelenti a hívők lelkiismereti meggyőződésének ugyanilyen mélységű kritizálhatóságát.

3. A mérleg két serpenyője: a képi megjelenésben megnyilvánuló „beszéd” és a vallási közösség méltósága

A vallás ábrázolása és annak megengedhető korlátai számos olyan kérdést vetnek fel, amelyek nemcsak a média, hanem a kormányok és általában a társadalom számára is fontosak. A vallás és egyes szimbólumok ábrázolásának módja nemcsak a társadalom vallásfelfogását határozza meg, hanem hatással van a vallási csoportok, a társadalom egésze és az állam közötti politikai kapcsolatokra is.⁹ A jogirodalomban konszenzus van a tekintetben, hogy a vallási érzékenységet sértő közlések korlátozásának lehetséges oka a vallási közösségek és az azokhoz tartozó személyek méltósága. Régebbi korokban a jogszabályok Isten nevét védték, azonban e büntetőjogi tényállásokat az európai demokráciákban (nem is olyan régen!) eltörölték,¹⁰ így a védelem célja a hí-

⁷ Indokolás [34].

⁸ Indokolás [36].

⁹ Norman DOE: Religion and Media Law in Europe: A Comparative Study. In Norman DOE (szerk.): *The Portrayal of Religion in Europe: The Media and the Arts*. Leuven, Peeters, 2004, 287.

¹⁰ Romy HASAN: Blasphemy, Multiculturalism and Free Speech in Modern Britain. In Paul CLITEUR – Tom

vőkkel szembeni verbális abúzusok megakadályozása, amelyekkel egy megítélés alá esik a spirituális jelentőséggel bíró vallási tárgyak megszenteltetése.¹¹ E meghatározásból kiolvasható a blaszfémia modern tartalma is: olyan szóbeli vagy tettleges közlés, amely a vallás vagy a hit elemének kigúnyolásán keresztül a vallásos személy méltóságát sérti. Koltay Andrással egyetértve nem Isten vagy valamely hittétel a blaszfémia elleni védelem tárgya, hanem – ezeken keresztül – a vallási közösség és a vallásos személy.¹² Ebből kiindulva a blaszfémia megítélésének külső oldala, hogy milyen spirituális elemet milyen gúny, kritika ér, belső oldala pedig, hogy ez miképpen érinti a közösség vagy az ahhoz tartozó személy méltóságát.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) gyakorlatát elemezve Török Bernát is arra a következtetésre jutott, hogy a vallást sértő közlés korlátozásának nem közrendi oka van, hanem „mások jogainak” a védelme, azon az alapon, hogy a vallásosság a hívő ember identitásának és életfelfogásának egyik legmeghatározóbb eleme.¹³ Felhívta ugyanakkor a figyelmet arra is, hogy az EJEB iránymutató ügyei „kivétel nélkül az adott ország, régió többségi vallása követőinek jogait védelmezték”, holott az ő esetükben a *chilling effect*, az, hogy nem tudják vagy nem merik a jogaikat gyakorolni, nehezen képzelhető el.¹⁴ Megfigyelhető az is, hogy az EJEB

a blaszfémia eseteiben különösen szélesen értelmezi az állami mozgástér vagy mérlegelés (*margin of appreciation*) elvét, és óvakodik attól, hogy e területen bármiféle általános, egységes európai mércét állítson fel. A bíróság bizonyos, különösen érzékeny területen (és a vallások gyalázása éppen ilyen terület), ahol nem létezik közös európai mérce, úgy döntött, nem kívánja ezt az űrt betölteni, és nem aktivista módon válaszolja meg a felmerülő kérdéseket, hanem szélesebb mozgásteret enged az európai emberi jogi egyezményben részes államoknak.¹⁵

3.1. A blaszfémia külső oldala: a vallási érzületet sértő közlés

A blaszfémia külső oldalán azt kell megvizsgálni, hogy melyek azok a közlések, amelyek egyáltalán objektíve sérthetik a vallási közösség méltóságát. Török összegzése szerint míg „az uszítás elleni fellépés szükségességében konszenzus van, a gyalázkodás korlátozásánál pedig pro és kontra is rendszeresen érvelnek, addig az elemzők körében szinte egyöntetű az elutasítás a tekintetben, hogy kell-e bármit kezdeni azokkal a megszólalásokkal, amelyek ezeknek a szintjét

HERRENBERG (szerk.): *The Fall and Rise of Blasphemy Law*. Leiden, Leiden University Press, 2016, 209–212. Hasan érdekességként felhívja a figyelmet arra, hogy a blaszfémia eltörlésének egyik mozgatórugója a *Brian élete* című film volt – a Monthly Python csoport alkotásával szembeni fellépés művészkörökben nagy ellenállást keltett, ami később lehetővé tette a film (gyakorlatilag változtatás nélküli) bemutatását.

¹¹ Balázs SCHANDA: The Constitutional Court of Hungary on the Borderlines of Blasphemy. *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*, 2021, <https://doi.org/10.5553/HYIEL/266627012021009001022>, 384.

¹² KOLTAY András: *A vallások, az állam és a szólás szabadsága: vallási jelképek, vélemények és blaszfémia a közéletben*. Budapest, Századvég, 2016, 283.

¹³ TÖRÖK i. m. (2. lj.) 198–199.

¹⁴ Uo. 200.

¹⁵ KOLTAY András: Az Emberi Jogok Európai Bírósága és a blaszfémia mint a szólásszabadság korlátja. *Iustum Aequum Salutare*, 2017/1., 176.

nem éri el”.¹⁶ Ezt elfogadva is felmerül a kérdés, hogy „hol van az a szint”, azaz melyek azok a közlések, amelyek gyalázkodásnak számítanak. Ennek eldöntéséhez csupán szempontok állnak rendelkezésre, amelyeket az alábbiakban veszünk sorra.

3.1.1. *Mennyire tárgyilagos a kritika?*

Mind az EJEB, mind a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában megtalálható fordulat, hogy a kritika „indokolatlanul sértő-e”. Összességében kijelenthető, hogy önmagában az egyet nem értés, a kritika megfogalmazása a szólásszabadság védelmét élvezi. Az EJEB a *GINIEWSKI v. FRANCE* ügyben¹⁷ a védett vélemény szabadság körébe vonta a pápai tévedhetetlenséget megkérdőjelező, valamint a katolikus egyház és a holokauszt kapcsolatát elemző közlést. Az látható tehát, hogy nemcsak a közlés tartalmának, hanem módjának is jelentősége van annak eldöntésekor, hogy a vallást sértő közlés (blaszfémia) a védett vélemény kategóriába tartozik-e.

3.1.2. *Személyt érint-e a kritika?*

Különbséget kell tenni az eszméket, szellemi termékeket és a személyeket érő bírálat, kritika között. Valamennyi eszme (ideértve a vallást, a vallásos meggyőződést is) szabadon bírálható, tudományos, közéleti vagy bármely más írásról, képről vagy bármilyen más közlésről bárki szabadon elmondhatja az akár erős kritikát tartalmazó véleményét. Senkinek nincs alapjoga arra, hogy ne kelljen szembesülnie a lelkiismereti meggyőződésével ellentétes véleményekkel.¹⁸ A társadalom pluralizmusát, a demokrácia fennmaradását épp ezek a viták segítik elő és fordítva: a demokratikus diskurzus ellen hat, ha a jogalkotás és -alkalmazás nem enged teret a vélemények, meggyőzések szabad ütköztetésének.

Más a véleménynyilvánítási szabadság megítélése akkor, amikor a kritika nem valamilyen nézetet, hanem az egyént éri, és a tárgyilagos vita személyeskedésbe torkollik. Más tehát a vallás kritizálása, mint a vallásos személy kritizálása a hite, meggyőződése miatt. Ez utóbbi esetekben inkább helye van annak, hogy az egyén az emberi méltósága és jó hírneve védelmében fellépjen.

3.1.3. *Kinek szól a közlés?*

A közlés megítélését az is befolyásolja, hogy kik annak címzettjei, milyen körben hangzik el és kik számára válik hozzáférhetővé. Nem mindegy ugyanis, hogy a közlés az általános jóérzést sértette-e vagy pedig valamelyik közösség méltóságát. Természetesen a közösség méltósága akkor is védendő, ha a közlés másokat nem sért, de fontos tényező, hogy eredetileg kik a közlés címzettjei. Az EJEB az *OTTO-PREMINGER-INSTITUT v. AUSTRIA* ügyben jelentőséget tulajdonított annak, hogy a vallási érzületet sértő filmet épp a döntő többségben katolikus Tirolban tervez-

¹⁶ TÖRÖK i. m. (2. lj.) 195.

¹⁷ *GINIEWSKI v. FRANCE*, no. 64016/00, 2006. január 31-i ítélet.

¹⁸ SZILÁGYI i. m. (1. lj.) 157. és 160.

ték vetíteni.¹⁹ Az EJEB a Klein v. Slovakia ügyben hasonlóképp figyelembe vette, hogy a szlovák püspököt sértő kifejezés egy értelmiségi lapban jelent meg, szándékoltnak szleng stílusban.²⁰

3.1.4. Közéleti-e a közlés?

Általánosságban igaz, hogy a társadalom működését érintő, tágabb értelemben vett politikai közlés fokozott védelemben részesül. Ha a társadalmi vitában az egyház vagy egyházi személyek is részt vesznek, akkor más közéleti szereplőkhöz hasonlóan az erős kritikát is el kell viselniük,²¹ vagy ha közéleti szereplők maguk „hozzák be” vallásosságukat a közéletbe (mint a Nagy Harácsony-ügyben).

3.2. A blaszfémia belső oldala: a vallási közösséghez tartozók méltóságának sérelme

A véleménynyilvánítási szabadság védelmi körének meghatározásánál az egyik szempont a közlés minősége, a másik, hogy ez miképp érinti a vallási közösség és a vallásos személy személyiségi jogait, méltóságát. Török felhívja a figyelmet arra, hogy a sértettségérzet szubjektív: amit egyikünk nevetve vagy vállat vonva hallgat, az a másikunk számára esetleg már felháborító vallásnyilvánítás. Épp ezért álláspontja szerint nem a szubjektív sértettséget, hanem a hívők által vallott vallási meggyőződést kell középpontba helyezni, azt, hogy a közlés a hívők által vallott hitet, a vallás lényegét adó meggyőződést vagy annak valamely releváns elemét érinti-e.²²

Ez a megoldás kétségtelenül kézenfekvő, azonban az érvelés hibája, hogy ezáltal szükségszerűen a (szekularizált) állami hatalomnak, a világi bíróságoknak és a törvényhozónak kell eldöntenie azt, hogy egy szimbólum, dogma a vallás központi eleméhez tartozik-e vagy sem.²³ Mindaddig, amíg ez a kapcsolat köztudomású tény (mint például az abortusztiltatás ügyben az eukarisztia és a katolikus hit közti összefüggés), addig elfogadható a világi hatalom állásfoga-

¹⁹ Otto-Preminger-Institut v. Austria, no. 13470/87, 1994. szeptember 20-i ítélet: „A Bíróság nem hagyhatja figyelmen kívül azt a tényt, hogy a római katolikus vallás a tiroliak túlnyomó többségének vallása. A film lefoglalásával az osztrák hatóságok felléptek annak érdekében, hogy biztosítsák a vallási békét ebben a régióban, és megakadályozzák, hogy egyesek indokolatlan és sértő módon a vallási meggyőződésük elleni támadások tárgyának érezzék magukat. Elsősorban a nemzetközi bírónál jobb helyzetben lévő nemzeti hatóságoknak kell felmérniük egy ilyen intézkedés szükségességét az adott időpontban kialakult helyi helyzet fényében. A jelen ügy összes körülményei között a Bíróság nem tekinti úgy, hogy az osztrák hatóságok e tekintetben túllépték mérlegelési mozgásterüket” [56].

²⁰ Klein v. Slovakia, no. 72208/01, 2006. október 31-i ítélet: „A Bíróság tudomásul veszi a kérelmező érvét, hogy cikke az érsek nyilatkozatára reagált, amelyet egy köztévé esti híradójában sugároztak és amelyet a demokratikus társadalom alapelveivel, különösen a véleménynyilvánítás szabadságával ellentétesnek tartott. Az a tény, hogy egy értelmiségi olvasókat megcélzó hetilapban jelent meg, összhangban van a kérelmező magyarázatával, mely szerint a cikket irodalmi viccnek szánta, utalásokkal a „The People vs. Larry Flynt” [Larry Flynt, a provokátor] című filmhez, és nem is várta, hogy mindenki megértse és értékelje” [48].

²¹ SCHANDA i. m. (11. lj.) 388.; hasonlóan TÖRÖK i. m. (2. lj.) 205.

²² TÖRÖK i. m. (2. lj.) 203–204.

²³ Az Alkotmánybíróság mind az abortusztiltatás, mind a Napirajz-ügyben evidensnek tekintette, hogy az eukarisztia és Jézus kereszthalála a keresztény hit központi eleméhez kapcsolódik, és azt egyik esetben sem támasztotta alá érvekkel.

lása, de számos olyan eset adódhat, ahol nem egyértelmű, hogy a hit központi eleméről van-e szó. Emellett természetesen több olyan kérdés is létezik, amely a hívők közösségében is vitatéma, nincs benne konszenzus. Ha ilyen esetben az alkotmányjogi (azaz a világi) álláspont az, hogy a vallási közösségek hittételeit sértő közlés nem megengedett, akkor a véleménynyilvánítás szabadsága rendkívül szűk körre szorul vissza. Ennek eklatáns példája az Európa számos területén meghatározó protestantizmus, amely a fentiek értelmében nem is alakulhatott volna ki, hiszen fontos katolikus hittételek megkérdőjelezésével kezdődött. Épp ezért nem hagyható figyelmen kívül a szubjektív szempont sem, az, hogy maguk a hívők mennyire tartják sérelmesnek, vallási önérzetükbe gázolónak a közlést. A szubjektív és az objektív sérelem együttese segíthet eligazodni abban, hogy egy kollízióban a közlés szabadságához vagy a korlátozásához fűződik-e erősebb alkotmányos érdek.

4. A „Napirajz-ügy”

Az Alkotmánybíróság 2022 év végén hasonló kérdéssel szembesült, mint a „Nagy Harácsony” és a lengyel abortusztüntetés kapcsán. A *Népszava* 2020. április 28-ai számában a Napirajz rovatban „Kronikus” címmel olyan karikatúra jelent meg, amelyen balról az országos tisztifőorvos a sajtótájékoztatókon használatos pulpitus mögött állva, jobbra pedig a keresztre feszített Jézus Krisztus látható.²⁴ A karikatúrán az országos tisztifőorvos a kereszten függő Krisztusra tekint, a feje fölött megjelenő szövegbuborékban pedig a következő mondat olvasható: „Alapbetegsége függőséget okozott.” Egy országgyűlési képviselő kezdeményezett eljárást, arra hivatkozva, hogy az ábrázolás sérti a keresztény közösségek személyiségi jogait és a vallási közösség méltóságát, mivel a karikatúra kifigurázza Jézus kereszthalálát.

Az elsőfokú bíróság a keresetet elutasította, mivel álláspontja szerint a közlés az Operatív Törzs kommunikációját gúnyolja, nem valamilyen vallási jelképet vagy eseményt. A másodfokú bíróság viszont megváltoztatta az ítéletet, mivel Jézus ábrázolását a járvánnyal összefüggésben nem tekintette politikai közlésnek, és a keresztény felekezetek nem nyilvánultak meg a járványügyi intézkedéssel kapcsolatban. A Kúria felülvizsgálati eljárásában hatályában fenntartotta a másodfokú ítéletet. Úgy ítélte meg, hogy a karikatúrában a vallási jelkép felhasználása önkényes és öncélú, ha a közügyek megvitatásához semmivel sem járul hozzá.

Az alkotmányjogi panasz eljárásban az Abh. rámutatott, hogy „a gúny tárgya nem vallási, hanem a koronavírussal összefüggő kormányzati tájékoztatás és kommunikáció”,²⁵ mégis összességében a vallás gyakorlóival kapcsolatos negatív értékítéletet tartalmaz. Az Abh. abból indult ki, hogy „valamennyi keresztény felekezet dogmatikája Jézus halálát (és feltámadását) teológiájának középpontjába helyezi, és egész gondolatosságát e köré az esemény köré építi”, a hit központi elemének a karikírozását pedig a jogalkalmazónak is értékelnie kell.²⁶ Ezt követően az Alkotmánybíróság azt is megállapította, hogy a közlésben a politikai esemény (a koronavírus-tájékoztató) és a vallási szimbólumot tartalmazó ábrázolás között nem volt egyértelmű össze-

²⁴ A karikatúrát lásd <https://bit.ly/44MQMNq>.

²⁵ Indokolás [34].

²⁶ Indokolás [35].

függés, így – logikai kapcsolat hiányában – a vallásos érzékenységet sértő szövegrész közlése öncélú volt.²⁷ Az Alkotmánybíróság ezért osztotta a Kúria álláspontját, mely szerint a vallási jelkép használata öncélú, ha a közügyek megvitatásához semmivel sem járul hozzá, így az indítványt elutasította.

Az Alkotmánybíróságnak a Napirajz-ügyben hozott döntése látszólag egyenesen következik az abortusztiltatás és a Nagy Harácsony-ügyben hozott döntésekből. Ezt az is mutatja, hogy az Alkotmánybíróság a Napirajz-ügyet öttagú tanácsban, egyhangúlag döntötte el (holott az előző ügyekhez több párhuzamos indokolás, különvélemény is kapcsolódott). Azonban a Napirajz-ügyben hozott döntést nem tartjuk ennyire egyértelműnek: az Alkotmánybíróság egyes kérdésekben pontosította a vallási jelképekkel kapcsolatos álláspontját, másokban pedig továbblépett rajta.

A Napirajz-ügy annyiban a két előzményügy között helyezkedik el, hogy szerepelt benne vallási jelkép és személy (a kereszt és rajta Jézus), szemben a Nagy Harácsony-üggyel, ahol csak vallási utalás volt (épp a bibliai alakokat cserélték le közéleti szereplőkre). Ugyanakkor – ahogy arra az Abh. idézett része rámutatott – nem a vallási elem volt a gúny tárgya, mint az abortusztiltatásnál, amely kifejezetten egy vallási cselekményt gúnyolt ki (és közvetetten annak a vallásnak a követőit). A pontosítást tehát abban látjuk, hogy az Abh. választ adott arra, miképp kell megítélni azt a helyzetet, amikor a vallás karikírozása „mellékszál”, és az üzenet elsődlegesen nem a vallást célozza, de másodlagosan arra is hatással van.

Ilyen helyzetekre az Alkotmánybíróság álláspontja úgy foglalható össze, hogy két szempontot kell vizsgálni: az ábrázolás milyen szorosan kapcsolódik a valláshoz és közvetlenül kapcsolódik-e közéleti kérdéshez. Az Abh. azért értékelte úgy, hogy a Napirajz-ügyben a közlést nem védi a véleménynyilvánítás szabadsága, mert a keresztény hit központi eleméhez kapcsolódott, és Jézus ábrázolása nem segítette a koronavírussal összefüggő (egyébként politikai) közlés megértését, nem tartalmazott önmagában politikai mondanivalót.

A határozatban hiányérzetet kelt, hogy az Alkotmánybíróság nem vizsgálta a közlés kontextusát, azt, hogy az mikor, milyen közönség előtt vált ismertté (ahogy arra a 2.1.3. pontban utaltunk). A Napirajz, mint egy közismerten baloldali médiatermék politikai karikatúra rovata, rendszeresen tartalmaz közéleti témájú, politikusokat karikírozó közléseket, épp ez a rovat műfaja. Az alkotmánybírósági eljárás tárgyává tett „Kronikus” című rajzot viszont – természetesen – önmagában értékelték a bíróságok és az Alkotmánybíróság, nem a rovat egyik elemeként. Ráadásul a Napirajz vitatott közlése épp az eljárás miatt vált széles körben ismertté a vallási közösség tagjai számára.

5. Ami a Napirajz mögött van: a kérdés társadalmi megítélése

Pokol Bélának a 6/2021. (II. 19.) AB határozathoz csatolt különvéleménye szerint – amelyhez Horváth Attila, Salamon László és Szívós Mária csatlakozott – a vallási jelképeket sértő megnyilvánulásokat nem védi a véleménynyilvánítási szabadság. Álláspontja szerint

²⁷ Indokolás [37].

az Alkotmánybíróságnak elvi élel ki kellett volna most mondania, hogy az egyes vallási közösségek hitrendszere számára lényeges szimbólumok és liturgiai eljárások még közügyek vitatása közben sem tehetők gúny tárgyává. Tudva, hogy ezzel a formulával az egyes vallási közösségek között nagy különbséget ismerne el az Alkotmánybíróság, mert az egyes vallási közösségek között nagy eltérés van a képi szimbólumok és liturgikus eljárások vallási hitrendszerük általi alkalmazásához. Például a különböző protestáns egyházak és a katolikus egyház eltérése kézenfekvő itt, de az iszlám vallás fokozott érzékenysége a szimbólumai szentségét illetően naponta tapasztalható vitákat váltanak ki Nyugat-Európa országaiban, de ezek a viták hozzánk is átterjedhetnek, és már a mostani formula megfogalmazásakor ezt számba kell venni.²⁸

A korábbiakban arra következtettünk, hogy a szubjektív sérelemérzetnek is van jelentősége a közlés megítélésében. Egyetértünk a párhuzamos indokolásban foglalt állaponttal, hogy a protestáns és a katolikus felekezet eltérően ítél meg képi ábrázolásokat, szimbólumokat. Erre tekintettel a továbbiakban statisztikai eszközökkel azt vizsgáltuk, hogy ez a különbség kihat-e a kép megítélésére. Ezenkívül vizsgáltuk, hogy a vallásosak és a nem vallásosak milyen arányban és miért találják sértőnek a képet, továbbá milyen jelentősége van az életkornak és a válaszadók vallásos elköteleződésének.

5.1. A statisztikai felmérés alapjául szolgáló kérdőív bemutatása, a felmérés célja

A kutatás arra irányult, hogy a társadalomban mennyire megengedhető a kereszténységet, a keresztény jelképeket vagy akár Jézust kigurázó, kigúnyoló ábrázolások. Ennek érdekében szerveztünk egy közvéleménykutatást, amelynek keretében vallásos és nem vallásos személyeknek is feltettük ugyanazokat a kérdéseket. A kérdőívet elsősorban egyetemeken (Károli Gáspár Református Egyetem, Nemzeti Közszerológati Egyetem, Óbudai Egyetem, Pázmány Péter Katolikus Egyetem) és (katolikus, református és szabad keresztény) gyülekezetekben terjesztettük anonim módon. Fontosnak tartottuk felhívni a kitöltők figyelmét a kutatás tárgyára, arra, hogy a kérdőív nem petíció, nincs jó vagy rossz válasz, csupán a válaszadók véleményét kívánjuk feltekerképezni. A kérdőívben belinkeltük a Napirajz-ügy alapjául szolgáló karikatúrát, és annak megítélésével kapcsolatban tettünk fel kérdéseket.

Összesen 303 fő válaszolt a kérdésekre. Nem tekintjük a válaszokat országos szinten reprezentatívnak, mivel a kérdőív terítése nem volt kellően széles körű, és a kitöltők száma sem elég nagy. Szándékos az is, hogy a kérdőívet elsősorban keresztény közösségekben (gyülekezetekben és egyházi egyetemeken) terjesztettük, mivel az elemzett döntés is az ő méltóságuk sérelmére hivatkozott. Hozzájuk képest kontrollcsoportként, viszonyítási pontként értékeljük a nem keresztény válaszadók véleményét.

A kérdőív tehát nem országos felmérésre szolgált, a válaszokat annak megismerésére tekintjük alkalmasnak, hogy a felekezeti hovatartozásnak és az életkornak milyen jelentősége lehet a keresztény jelképek kigurázása megítélésében. A mintavétel csupán az irányok érzékeltet-

²⁸ Indokolás [51].

tésére alkalmas, ahhoz ugyanis elég válasz érkezett, hogy következtetéseket vonjunk le arra vonatkozóan, hogy a vallásosságnak és azon belül a felekezeti hovatartozásnak van-e jelentősége. A pár százas mintavételt arra tekintettel látjuk elegendőnek, hogy az alkotmányossági kérdést (mikor van jogsérelem) nem a sokaság dönti el (pusztán egyetlen ember sérelme is jogsérelem); csupán a szóban forgó jogok és érdekek súlyának feltérképezésére tettünk kísérletet.

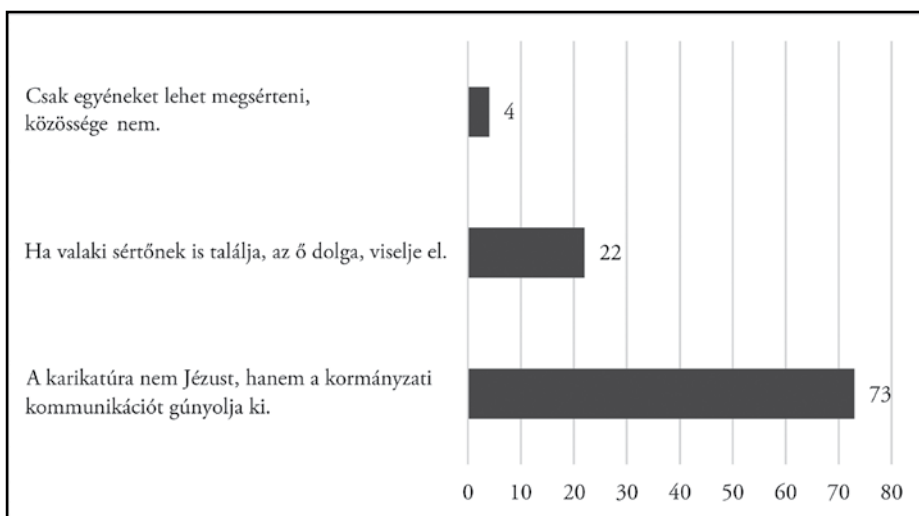
5.2. A statisztikai felmérés eredményei

A képet sértőnek találta 211 fő (69,6%), nem találta sértőnek 92 fő (30,4%). Ez a számarány azonban önmagában nem értékelhető, mivel a magukat vallásosnak valló személyek – szándékosan – felülreprezentáltak voltak, és ez, mint azt kimutatjuk, befolyásolta a végeredményt. A következő szakaszban a kitöltők indokaira, felekezeti és életkori megoszlására voltunk kíváncsiak.

Azokat, akik a képet nem találták sértőnek (92 fő), megkérdeztük véleményük okairól. A felsorolt lehetőségek közül többet is megjelölhettek. Az *1. ábrán* az adatok összege azért több (99), mert 7 fő két indokot is megjelölt. Senki nem jelölte meg együttesen mindhárom indokot. Megállapítható, hogy a többség véleménye szerint nem Jézust gúnyolja a kép, hanem a kormányzati kommunikációt, és ezzel nincs semmi baj. Figyelemre méltó az is, hogy a válaszadók szerint nem igaz, hogy a közösséget nem lehet megsérteni, csak az egyént.

1. ábra

Okok, amelyek miatt a kép nem sértő

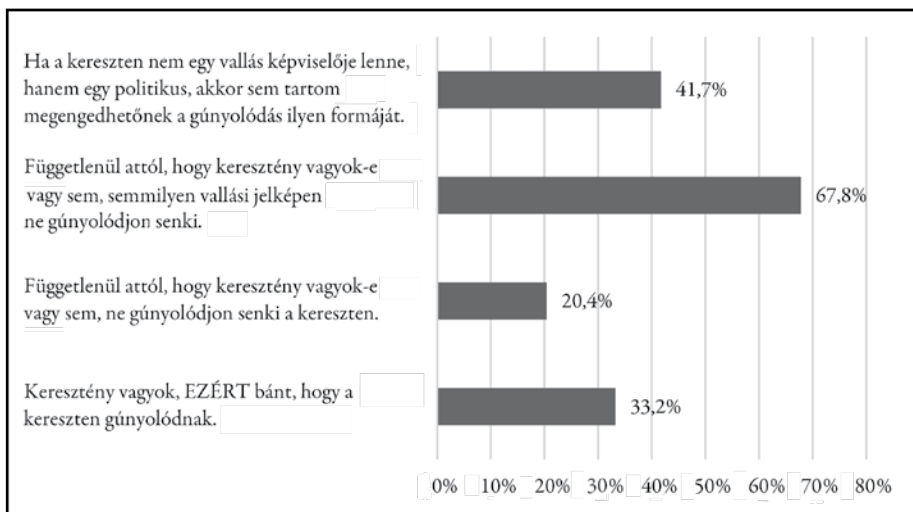

A képet sértőnek találókat (211 fő) szintén megkérdeztük véleményük indokairól (*2. ábra*). A több indokot is megjelölők miatt az arányok összege itt is meghaladhatja a 100%-ot. A legtöbben a kereszténységtől függetlenül minden vallási jelkép tiszteletben tartását fontosnak tar-

tották. A második leggyakoribb válasz minden gúnyolódást helytelennek tart. Látható, hogy a keresztények többsége sem választotta azt az opciót, hogy csak a kereszt gúnyolása megengedhetetlen (33,2%), hiszen – mint látni fogjuk – a képet sértőnek találók túlnyomó többsége (90%) kereszténynek vallotta magát.

2. ábra

Okok, amiért a kép sértő

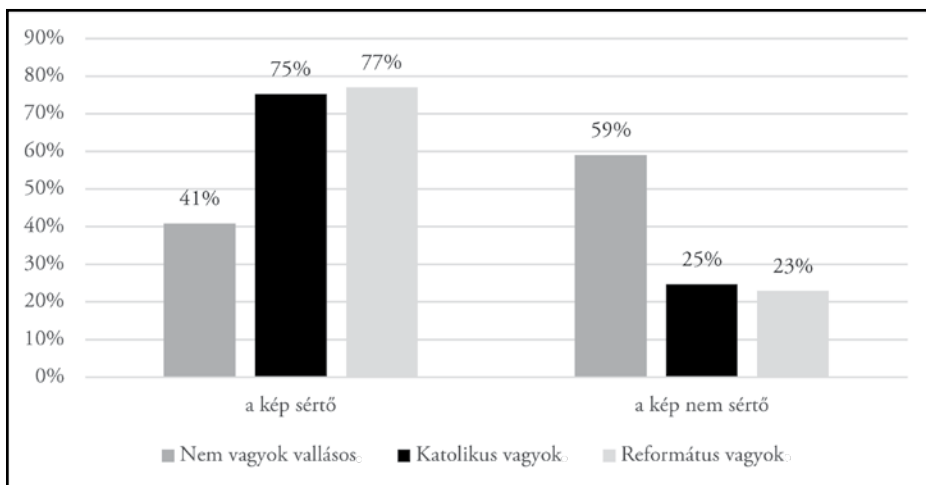

Természetesen a keresztény közösségeken belül sem egységes annak megítélése, hogy a kép sértő-e vagy sem (3. ábra). Ugyanakkor az, hogy a vallásos közösség tagjainak kb. háromnegyede tartotta a képet sértőnek, markáns többséget mutat. Feltételeztük, hogy a katolikus és a református kitöltők nem azonos arányban tartják sértőnek vagy nem sértőnek a képet. Ez a feltételezés azonban nem igazolódott: a reformátusok és a katolikusok közel azonos arányban tartották a képet sértőnek, sőt a református kitöltők aránya valamennyivel még nagyobb is volt.²⁹ A nem vallásosak is jelentős mértékben (41%) találták sértőnek a képet, bár a többség (59%) szerint a kép nem sértő.

²⁹ Az evangélikus és a szabad keresztény kitöltők esetében az arány kisebb volt, mindkét csoportnak kb. a kétharmada tekintette sértőnek a képet. A csoporthoz tartozó megfelelő számú kitöltő hiányában nem lehetett eldönteni, hogy az eltérés véletlen, vagy pedig az eltérő felekezethez tartozás indokolja, így ezeket a válaszokat nem tüntettük fel a statisztikában.

3. ábra

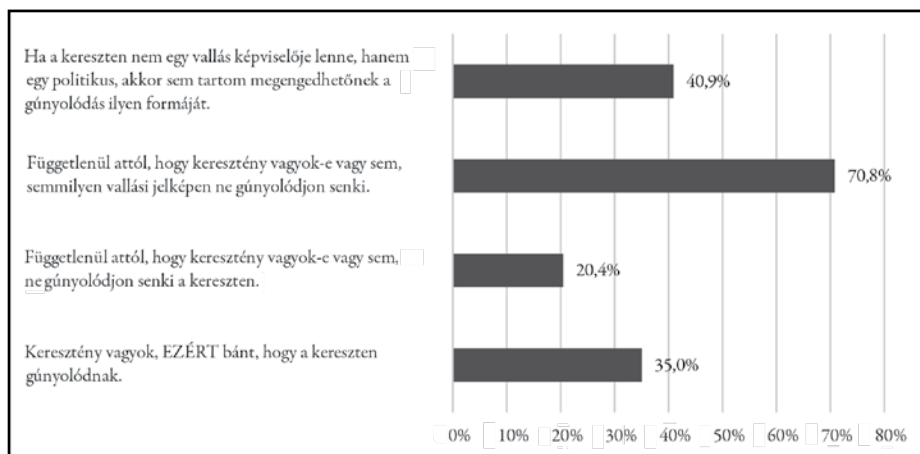
A kép megítélése felekezeti megoszlás szerint

Azt is vizsgáltuk, hogy a képet sértőnek találók mivel indokolták véleményüket. A képet sértőnek találó 211 kitöltő közül 137 katolikus. Négy ok közül választhattak, amelyek közül bármennyit megjelölhettek (4. ábra). A százalékos érték azt mutatja, hogy az adott indokot a képet sértőnek találó katolikusok milyen arányban jelölték meg.

4. ábra

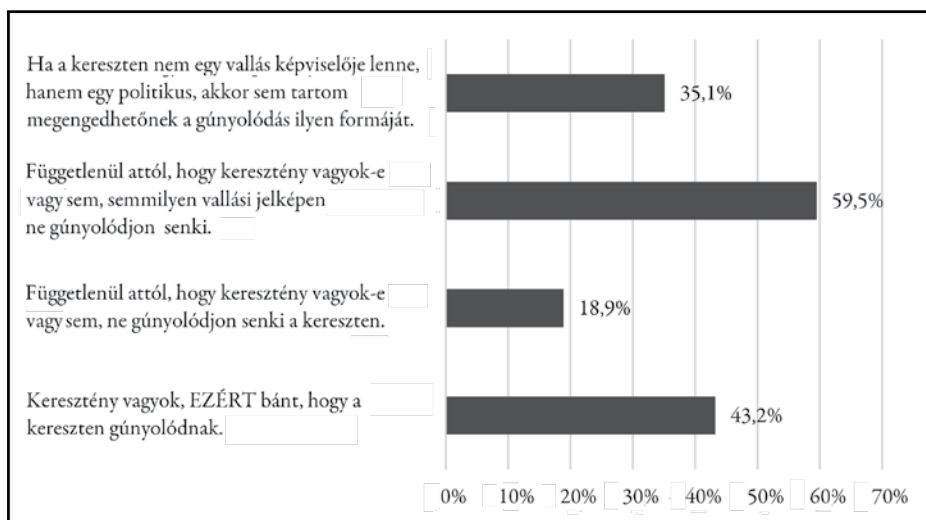
A kép sértő mivoltának oka(i) a katolikusok szerint

A képet sértőnek találó 211 kitöltő közül 37 református, az ő válaszaikat az 5. ábra mutatja.

5. ábra

A kép sértő mivoltának oka(i) a reformátusok szerint

Mind a katolikusok, mind a reformátusok első helyen jelölték meg a második opciót, tehát hogy nemcsak a keresztény vallást, hanem minden vallást tiszteletben kell tartani. A harmadik opciót mindkét felekezetenél a legkevesebben választották. Úgy gondoljuk, hogy ez a sorrend a katolikusok és a reformátusok más vallások iránti toleranciáját mutatja. A politikusok kigúnyolását mindkét felekezet inkább megengedhetőnek, mint tilosnak tartja.

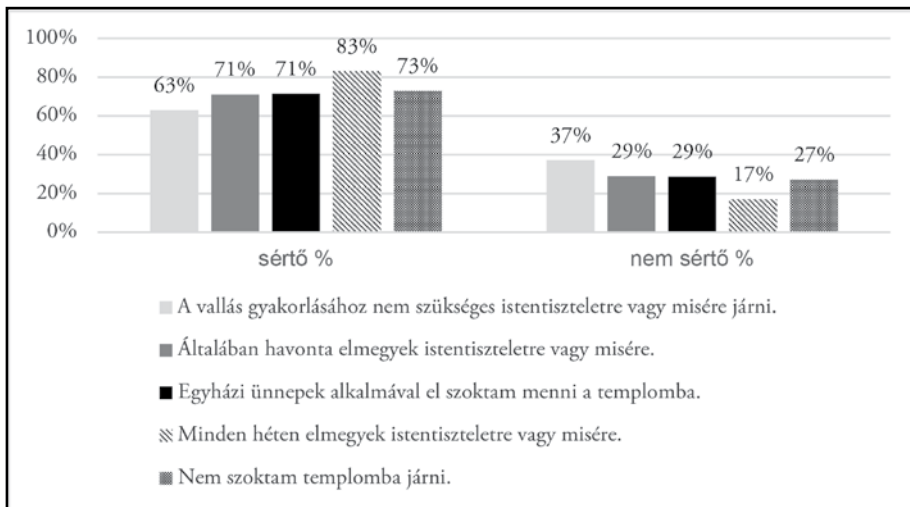
Vizsgáltuk azt is, hogy a keresztényeknél a hitéleti buzgóság (templomba járási gyakoriság) hogyan befolyásolja a kép megítélését (6. ábra). Mindegyik opciónál a sértő dominál a nem sértő felett. Ugyanakkor megállapítható, hogy a legbuzgóbbak találták leginkább sértőnek, a legkevésbé aktív vallásgyakorlók pedig a legkevésbé sértőnek a képet.

Leegyszerűsítő lenne „buzgóbb kereszténynek” tartani azt, aki minden héten jár istentiszteletre vagy misére, mint azt, aki szerint a vallás gyakorlásához ez nem szükséges. Mégis, ha azt feltételezzük, hogy az istentiszteletre, misére járás rendszeressége a hitbeli elkötelezettség egyik fokmérője, akkor az állapítható meg, hogy *minél elkötelezettebb* templomlátogató a válaszadó, *annál inkább* sérelmesnek tartja a karikatúrát. A 20%-os különbség (a templomba minden héten járók és azok között, akik szerint a vallás gyakorlásához nem szükséges istentiszteletre vagy misére járni) meghatározó. Általánosságban megállapítható, hogy ha egy közösség elkötelezettebb tagjait inkább sérti a karikatúra, mint más tagjait, akkor ennek két magyarázata lehet: vagy érzékenyebbek a gúnyolódásra az elkötelezettebb tagok, vagy pedig a karikatúra a vallási meggyőződés központi elemét éri, így őket mélyebben érinti.

A nem vallásosak körében 26 fő találta a képet nem sértőnek (7. ábra). Közülük 16-an vélték úgy, hogy „a karikatúra nem Jézust, hanem a kormányzati kommunikációt gúnyolja ki”, 9 fő jelölte meg azt az opciót, hogy „ha valaki sértőnek is találja, az ő dolga, viselje el”, és csak ketten vélték úgy, hogy „csak egyéneket lehet megsérteni, közösséget nem”. Csupán egy kitöltő jelölt meg két okot is.

6. ábra

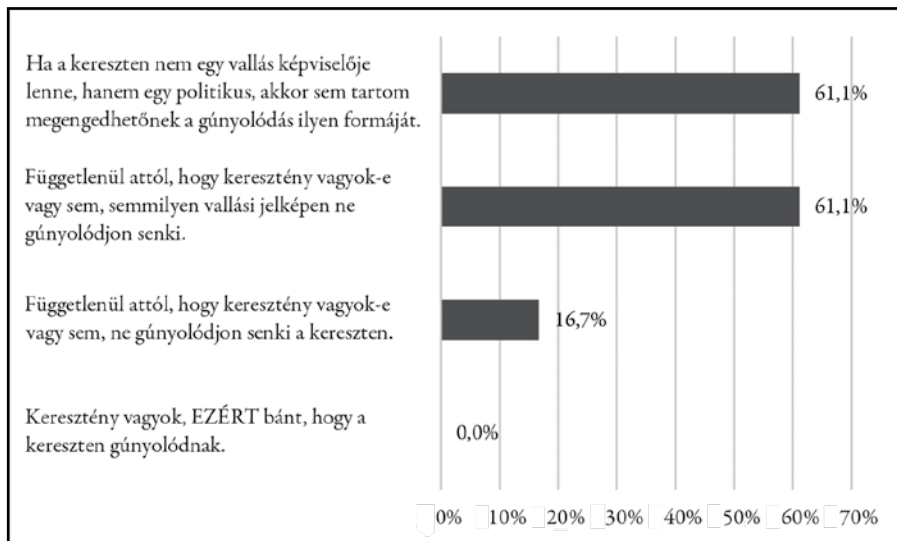
A kép megítélése a vallásy gyakorlás intenzitása szerint

A képet sértőnek találó 211 kitöltő közül 18 nem vallásos. Két indok volt a legnépszerűbb, azonos arányban (11-11 fő; 7. ábra).

7. ábra

A kép sértő mivoltának oka(i) a nem vallásosak szerint

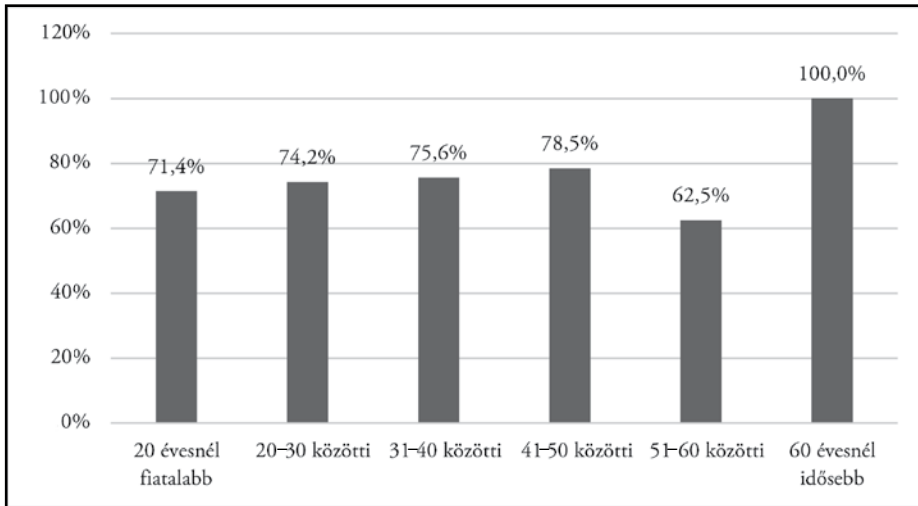

Vizsgáltuk azt is, hogy a képet sértőnek találó vallásosak körében milyen az életkori eloszlás (csak egy kitöltő volt 60 év feletti). E tekintetben azt feltételeztük, hogy a fiatalabb korosztály

képi ábrázoláshoz való viszonya különbözik az idősebb generációtól, mert a közösségi oldalak, blogok világában gyakran találkoznak karikatúrával, mémekkel, ezért elfogadóbbak a karikatúrák megítélésekor. E feltételezésünk sem igazolódott be: az életkor láthatóan nem játszott jelentős szerepet a véleményformálásban, sőt az ötvenes korosztályban némileg alacsonyabb is volt a képet sértőnek tartók aránya (8. ábra).

8. ábra

A képet sértőnek találó vallásosak életkori megoszlása

5.3. A felmérés tapasztalatainak összegzése

A vizsgálati keretek között a következő megállapításokra jutottunk:

- jelentős különbség van a vallásosak és a nem vallásosak között annak megítélésében, hogy a karikatúra sértő volt-e (egyezően az előzetes feltételezésünkkel);
- a vallásos közösségeken belül nem volt jelentős különbség a katolikus és a református válaszadók között (ellentétben az előzetes feltételezésünkkel);
- az életkornak nem volt kiemelkedő jelentősége a válaszadásban (ellentétben az előzetes feltételezésünkkel);
- a válaszadó minél gyakrabban jár istentiszteletre, misére, annál sértőbbnek tartja a képet (e tekintetben nem foglalmaztunk meg előzetes feltételezést).

6. Összegzés

A vizuális ábrázolás, a közlések képi megjelenésének terjedésével valószínűsíthető, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága egyre gyakrabban kerül kollízióba valamely közösség méltóságának

a sérelmével. A kollízió feloldása elsősorban a joggyakorlat feladata; a jogok ütközésének lehetséges területe olyan széles, hogy azt jogalkotási eszközökkel aligha lehet nemhogy szabályozni, de feltérképezni sem.

A jelen írás első felében bemutattuk az eddig felmerült három ügyben kialakult alkotmánybíróági gyakorlatot, amely pontos helyzetértékelésre még nem alkalmas, de már mutatja a joggyakorlat kontúrjait. Az írás második felében pedig azt mutattuk be egy felmérés eredményeivel, hogy maguk az érintettek, azaz a vallási közösségek tagjai hogyan értékelték azt, hogy az egyik ügyben a karikatúra vallási jelképet, szereplőt ábrázolt. Az Alkotmánybíróság szerint a hit központi elemeit érintő közlés esetén inkább korlátozható a véleménynyilvánítási szabadság, mint más esetekben. Azonban kérdéseket vet fel, hogy az állam és az egyház elválasztása (különvált működése) mellett miképp lehetséges, hogy világi bíróságok döntsenek arról, hogy mi a hit központi eleme és mi nem az.

A jelen írásban kísérletet tettünk statisztikai módszerekkel megvizsgálni, hogy egy konkrét esetben igazolható-e a vallási közösségek méltósága érdekében a véleménynyilvánítási szabadság korlátozása az érintett felekezetek általunk megkérdezett tagjainak véleménye alapján. Abból, hogy a vallási közösségek egyes tagjai sértőnek tartják a képet, természetesen még nem következik az, hogy a véleménynyilvánítási szabadságnak minden esetben meg kell hajolnia a személyiségvédelem szempontjai előtt. Az viszont igen, hogy egy valóban létező, legitim célról van szó, amelyet figyelembe kell venni az érdekek mérlegelésekor.

Irodalomjegyzék

- DOE, Norman: Religion and Media Law in Europe: A Comparative Study. In Norman DOE (szerk.): *The Portrayal of Religion in Europe: The Media and the Arts*. Leuven, Peeters, 2004, 287–316.
- HASAN, Romy: Blasphemy, Multiculturalism and Free Speech in Modern Britain. In Paul CLITEUR – Tom HERRENBURG (szerk.): *The Fall and Rise of Blasphemy Law*. Leiden, Leiden University Press, 2016, 209–234.
- KOLTAY András: *A vallások, az állam és a szólás szabadsága: vallási jelképek, vélemények és blaszfémia a közéletben*. Budapest, Századvég, 2016.
- KOLTAY András: Az Emberi Jogok Európai Bírósága és a blaszfémia mint a szólásszabadság korlátja. *Iustum Aequum Salutare*, 2017/1., 175–189.
- SCHANDA, Balázs: The Constitutional Court of Hungary on the Borderlines of Blasphemy. *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*, 2021, 383–389. <https://doi.org/10.5553/HYIEL/266627012021009001022>
- SZILÁGYI Emese: Nem tréfadolog. Karikatúra-ügyek a strasbourgi mérlegen. In KÖBEL Szilvia – TÓTH J. Zoltán (szerk.): *100 éves a magyar iszlámtörvény*. Budapest, KRE ÁJK, 2017, 148–161.
- TÖRÖK Bernát: Védhetjük-e a vallás(os)okat a blaszfémiától? In KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014, 187–201.